

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 771/1-Х/4 20.05.2010. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој V редовној седници, 20.05.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: РАД СРБИЈЕ НА ЗАШТИТИ ДРЖАВНИХ И НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА У МАКЕДОНИЈИ ОД 1885. ДО 1912. ГОДИНЕ, докторанда мр Вукашина Дедовића.

За ментора је одређен проф. др Радош Љушић.

Доставити:

1х Универзитету у Београду
1х Стручном сараднику за
докторске дисертације
1х Шефу Одсека за правне послове
1х Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/1715</u>	
(број захтева)	
<u>21.05.2010.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Рад Србије на заштити државних и националних интереса у Македонији
од 1885. до 1912. године
(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Вукашин (Предраг) Дедовић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Приштини

Година дипломирања: 1985

Назив магистарске тезе кандидата: _____

Буне у Васојевићима крајем 19. и почетком 20. века

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране магистарске тезе: 2004.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 20.05.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

- Предлог теме докторске дисертације са образложењем
- Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Филозофски факултет

Пројекат и образложење теме за докторску дисертацију

***Рад Србије на заштити државних и националних интереса
у Македонији од 1885. до 1913. године***

Област: ***Историја српског народа под турском влашћу крајем 19. и почетком 20 века.***

Предлог ментора:
Проф. др Радош Љушић

Кандидат:
мр Вукашин Дедовић

Београд, 19. март 2010. године

УНИВЕРЗИТЕТУ У БЕОГРАДУ
Наставно-научном већу Филозофског факултета у
Београду

ПРЕДМЕТ: Пријава теме за докторску дисертацију

По договору са предложеним ментором проф. др Радошем Љушићем и добијене сагласности од продекана за наставу проф. др Милоша Миленковића пријављујем тему за докторску дисертацију чији је наслов:

***Рад Србије на заштити државних и националних интереса
у Македонији од 1885. до 1913. године***

Област којој припада ова тема је: ***Историја српског народа под
турском влашћу крајем 19. и почетком 20 века.***

За ментора предлажем **проф. др Радоша Љушића**

Уз пријаву подносим сва потребна документа: био-библиографију, оверену фотокопију магистарске дипломе, образложење теме и уплатницу.

У Београду
19. марта 2010

Кандидат
мр Вукашин Дедовић
Карађорђево 9/15 Краљево

ПЛАНИРАНИ САДРЖАЈ ТЕМЕ ЗА ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ

**Рад Србије на заштити државних и националних интереса
у Македонији од 1885. до 1913. године**

УВОД.....

I ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОБЛАСТИ МАКЕДОНИЈЕ

1. Положај, границе и становништво области Македоније.....
2. Стратегијски значај области Старе Србије и Македоније
3. Административно – управни положај Старе Србије и Македоније
у Турској
4. Друштвено – економски односи у Македонији.....
5. Испреплетаност интереса великих сила и балканских народа.....

**II МАКЕДОНИЈА У САСТАВУ СРПСКЕ ДИПЛОМАТСКЕ
АКТИВНОСТИ И НАЦИОНАЛНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРОПАГАНДЕ
ОД 1885. ДО 1896. ГОДИНЕ**

1. Јачање институција за дипломатску активност и национално-политичку
пропаганду у Македонији.....
 - а) Организовање ”Збора Србо-Македонаца и Старо-Србијанаца”.....
 - б) Оснивање и рад ”Друштва Свети Сава”
 - в) Потписивање прве привремене конзуларне конвенције између
Србије и Турске
 - г) Оснивање и рад српских конзулата у Скопљу и Солуну.....
 - д) Отварање и рад српског конзулата у Битољу.....
 - ђ) Конференција српских конзула у Турској 1891. године.....
 - е) Формирање ”Одељења за српске школе и цркве ван Србије”.....
 - ж) Формирање ”Политичко-просветног одељења”
 - з) Српско-бугарски преговори 1890-1892. године и покушај да се у
Србији формира ”Савез балканских народа”.....
 - и) Преговори Србије и Грчке у Цариграду о подели интересних сфера
у Македонији.....
 - ј) Преговори Србије и Цариградске патријаршије.....

2. Помоћ Србије у развоју просвете и културе у Македонији од 1885. до 1896. годин
 - а) Обнављање старих и отварање нових српских школа у Македонији и њихово снабдевање инвентаром и наставним средствима.....
 - б) Постављање учитеља и организација наставе.....
 - в) формирање школских фондова и књижница.....
 - г) школовање ђака и питомаца из Македоније у Србији.....
 - д) Штапање листова и часописа на српском језику.....
 - ђ) формирање црквених фондова и обнова старих и изградња нових цркава и манастира у Македонији.....

III ДИПЛОМАТСКА АКТИВНОСТ СРБИЈЕ У ВРЕМЕ РЕФОРМНИХ АКЦИЈА ВЕЛИКИХ СИЛА ОД 1896. ДО 1908. ГОДИНЕ

- 1) Прилике у Македонији у периоду реформи великих сила 1896-1908. године.....
- 2) Потписивање нове конзуларне конвенције 1896. и Трговинског уговора уговора 1906. године између Србије и Турске.....
- 3) Српско-бугарски преговори 1897. године око Македоније.....
- 4) Избор Фирмилијана Дражића за митрополита скопске епархије.....
5. Обнављање старих и изградња нових цркава и манастира у Македонији..
- 6) Покушај Порте да изведе реформе 1896. године и реакција албанског становништва.....
- 7) Споразум Русије и Аустро-Угарске 1897. године о одржању статуса кво на Балкану.....
- 8) Преговори Србије и Црне Горе 1896-1897. године о подели интересних сфера и узајамној помоћи при решавању Источног питања.....
- 9) Меморандум Министарства иностраних дела Србије 1899.године.....
- 10) Дипломатска нота Србије Турској септембра 1902. године.....
- 11) Турске реформе 1902. године и српско питање у Македонији.....
- 12) Реформне акције сила у Македонији 1903-1907. године.....
- 13) Преговори Србије са Црном Гором и Бугарском 1903-1904. године.....
- 14) Прво раздобље комитске акције у Македонији.....

IV ПОЛИТИЧКО ОРГАНИЗОВАЊЕ СРБА У МАКЕДОНИЈИ У ВРЕМЕ МЛАДОТУРСКОГ РЕЖИМА

1. Младотурски режим у Македонији
2. Отпор служења у турској војсци.....
3. Оснивање Српске демократске лиге и њених одбора и пододбора у Македонији

4. Штампање листа "Вардар"
5. Учешће Срба из Македоније на изборима у Турској 1908.године.....
6. Прва скупштина Отоманских Срба у Скопљу 1909. године.....
7. Доношење Основних правила о српским народним школама
у Отоманској империји и отварање нових српских школа у Македонији...
8. Организовање Срба у Македонији за изборе у Турској 1912. године.....
9. Окупљање српске опозиције у Македонији око листа "Глас народа".....
10. Страначко-политичка превирања међу Србима у Македонији.....
11. Разматрање новог изборног стања у Македонији после
пада Младотурака и распуштања турског парламента 1912. године.....

V СТАЊЕ У МАКЕДОНИЈИ УОЧИ БАЛКАНСКОГ РАТА

1. Последњи реформни планови сила.....
2. Заоштравање односа између младотурака и Албанаца.....
3. "Споразум о заједници Срба и Арбанаса у косовском вилајету".....
4. Избор Србина Варнаве Росића 1910. године за митрополита
Велешко-дебарске епархије.....
5. Формирање Српске Народне Канцеларије у Цариграду
4. Учешће представника српских општина из Македоније на
"Конференцији Срба у Турској царевини" у Скопљу од 28. фебруара
до 2. марта 1912. године.....

VI ОСЛОБОЂЕ СТАРЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ

1. Преговори и припреме Србије и Црне Горе за почетак Првог
балканског рата.....
2. Српско-бугарски преговори почетком 1912. године
2. Операције српске војске и Источног одреда црногорске војске у Старој
Србији и Македонији у Првом и Другом балканском рату и припајање
ових области Краљевини Србији и Краљевини Црној Гори

ЗАКЉУЧАК.....

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....

Образложење предложене теме за докторску дисертацију:

***Рад Србије на заштити државних и националних интереса
у Македонији од 1885. до 1913. године***

Када су Србија и Црна Гора 1876-1878. године повеле ослободилачке ратове против Турске и код Срба у Старој Србији и Македонији испољило се снажно расположење за коначно ослобођење од вишевековног турског ропства. Краје 1877. и почетком 1878.године дошло је до устанка Срба у кумановској кази (срезу). Кумановски устаници су се окупљали на планинама Козјаку и Ђерману очекујући српску војску која се после ослобођења Ниша спуштала ка Врању и Косову и Метохији. Овај устанак је настао из ослободилачке тежње српског народа и жеље за уједињењем са матицом Србијом. На припремању устанка Срба у овим областима највише су радили и помоћ пружали од раније познати национални радници Србије, представници српске војске, а највише чланови Тајног комитета у Нишу, посебно Тодор Станковић, Милош Милојевић, архимандрит Сава Дечанац, Аксентије Хаци Арсић, Деспот С. Бацовић, Коста Шуменковић, Глигорије Чемерикић и др. Терор Албанаца који су бежали пред српском војском је дигао народ кумановског краја на устанак па су почеле фанатичне и немилосрдне борбе. Неколико устаничких изасланика је у селу Ратаје код Врања срело генерала Јована Белимарковића који им је обећао помоћ и оружје. Када се то расчуло, устаницима су се придружила сва Паланачка и Кратовска села тако да се на Кумановском пољу окупило преко 4000 људи чекајући помоћ из Србије. Препуни горчине и освете, чекали су свој час за борбу, али то очекивање је било узалуд. Из Приштине је стигао бригадни генерал Хафус Паша са регуларним турским трупама а помоћ из Србије није стизала. Како очекивана помоћ из Србије није стизала до већег ширења устанка није могло доћи, јер га није прихватила ни команда српске војске, па се на терену пришло организовању добровољаца, који су илегално прелазили границу и ступали у регуларне јединице српске војске и добровољачке јединице.

Наступајући према Косову и Метохији из три правца (Ибарски корпус од Рашке долином Ибра ка Рогозни и Бањској, Моравски и Топлички корпус

Топлицом ка пределима горњег Лаба, а Шумадијски корпус долином Јужне Мораве кончулском комуникацијом ка Гњилану, Липљану и Приштини) српска војска је ослободила велики део ове области и фебрура 1878. године примакла се Приштини. Даље ратне операције заустајене су примирјем у Једрену и мировним споразумом у Сан Стефану између Русије и Турске 3. марта 1878. године. Одредбама овог мира, рађеног по диктату Русије, предвиђено је територијално проширење за Црну Гору, извесне исправке граница за Србију и стварање Велике Бугарске, која би осим Албаније, обухватала готово читаву територију Европске турске.

Иако је разграничењем у Сан Стефану Србија добила један део територије Косова и Метохије који је њена војска била ослободила у Другом српско-турском рату 1877-1878. године ово примирје и мир били су штетни по Србију јер је њима онемогућено ослобођење Старе Србије и Македоније од Турске. Овим мировним уговором један део ослобођених територија припао је Великој Бугарској а један део задржан у састав Османског царства.

Пошто великим силама нису одговарале одредбе Санстефанског мира, на конгресу у Берлину, који је одржан од 13. јуна до 13. јула 1878. године, дошло је до ревизије тих одлука и тако један део територија које је Србија добила овим уговором поново је враћен у састав Османског царства. Главни иницијатор ревизије Санстефанског мировног уговора и одржавања Берлинског конгреса била је Аустро-Угарска. Она је била највећи противник ширења Србије и Црне Горе и њиховог уједињења. Залагала се да области Стара Србија и Македонија остану и даље у поседу Турске, како би Србија и Црна Гора биле што више раздвојене, а и да би себи омогућила лакши продор према Солуну и везу с Албанцима, код којих је настојала да учврсти свој утицај. Новим разграничењем Србија је добила пиротски, нишки, топлички и врањски округ а изгубила крајеве на Косову и Метохији, долину Лаба са Подујевом као и део Ибарске долине између Копаоника и Рогозне, одакле су се морале повући српска војска и новоуспостављена администрација и цивилна управа.

Тако су одлукама Берлинског конгреса Македонија, као и највећи део области Старе Србије, и даље остали у саставу Османског царства. На тај начин анулиран је труд, људске жртве, патње и страдања која су народ ових области и српска војска поднели у току српско-турског рата 1876-1878. године. Вољом великих сила, превасходно Аустроугарске, српски народ у Старој Србији и Македонији морао је испаштати под османском влашћу још пуне три и по деценије. У Македонији је стање било најтеже јер је у њој превагу добио Бугарски егзархат који је основан султановим ферманом од 21. марта 1870. године (термин "егзархат" означава давање верске самосталности једном народу унутар једне патријаршије, у овом случају Цариградске, што је

у условима теократске Турске значило признање права Бугарима на пуну верску и просветну самосталност на европским територијама Отоманске империје). Приликом оснивања бугарског Егзархата било је утврђено да свака православна епархија у којој се на то одлуче две трећине верника може приступити бугарској цркви. Како је она већ по језику и саставу била сроднија македонским сељачким масама него грчка црква са службом на грчком језику, то је Егзархат већ од почетка почео снажно напредовати.

Егзархат је омогућио Бугарима да отпочну широку акцију на побугаривању српског живља. Ова акција је у почетку била прикривена, заогрнута плаштом словенства, али је временом исказивала све јасније великобугарски шовинизам. Њени почетни успеси заснивали су се и на омражености патријаршијског (грчког) свештенства међу словенским живљем, тако да је број егзархиста убрзо превазишао број патријаршиста (припадника Цариградске патријаршије). Порта је одобрила устоличење бугарских владика у Скопљу и Охриду 1890. године.

Рад Егзархата био је најпре усмерен на преотимање патријаршијских цркава и протеривање њихових свештеника, а затим и на све оне који с се опирали бугаризацији. На удару убрзо су се нашли и српски свештеници, учитељи и народни прваци. Српски учитељи у Македонији морали су се повући у Србију и затворити српске школе. Раније везе српских присталица у Македонији са Србијом биле су прекинуте, а већина црквено-школских општина, које су до 1876. године примале помоћ од српске владе преко "Одбора за школе и учитеље у Старој Србији и Македонији" постепено је преузео Егзархат. Само је неколико учитеља из северне и северозападне Македоније, чије су општине и даље признавале Цариградску патријаршију, почетком 80-их година успоставило везу са српском владом у нади да ће од ње добити помоћ. Но, српско становништво у овој области није клонуло духом, већ наставља са својим организовањем, отпором, бунама и устанцима и припрема терен за поновни долазак Србије на овим просторима и своје економско, територијално, војно и државно интегрисање са целокупним српским народом. Ово ће се остварити у току Балканских ратова 1912 -1913. године.

Све оно што се дешавало српском народу у Македонији током дуготрајног периода робовања понављало се чак и крајем 19. и почетком 20. века. Архивска документа сачувана из овог периода недвосмислено говоре о геноциду над Србима од стране турских власти, албанских зликоваца и бугарских егзархиста. Она показују сву суровост којом су Албанци и Бугари, уз помоћ својих подстрекача Турака и турских власти, мучили, убијали, спаљивали, пљачкали и до истребљења гонили Србе из Македоније.

Иако је овакав положај српског становништва у Македонији обавезивао Србију да појача своју државну и националу политичку активност у циљу његове заштите српска влада није готово ништа предузимала све до 1885. године. Тек после неуспешног рата са Бугарском и доласком Милутина Гарашанина за председника српске владе и Стојана Новаковића за српског посланика у Цариграду на овоме почиње много активније да се ради. Српска политика је напустила југословенски смер из шесдесетих година и вратила се у оквиру одређене у Гарашаниновом "Начертанију". Тако период од 1885. до 1913. године, омеђен српско-бугарским ратом и ослобођењем Македоније током Првог и Другог балканског рата и присаједињењем Краљевини Србији, представља важан период у историји ове области, испуњен активном државном и националном политиком Србије и борбом српског становништва за социјално и национално ослобођење. Србија упућује учитеље у Македонију које је сама плаћала, шаље школске уџбенике, планове и програме, школски прибор и учила и разне књиге и пропагандни материјал. Почиње новчано да помаже школе, плаћа учитеље и прихвата на школовање питомце из Македоније. Немајући своје цркве у Македонији, српска просветна делатност је зависила од турских управних власти и Васељенске грчке патријаршије. Од којег од ова два чиниоца је тражена подршка зависило је од трнутних српско-грчких и српско-турских односа. Заједничка угроженост од бугарског Егзархата повремено је приближавала српску и грчку делатност у Македонији. Кроз честе разговоре о подели интересних сфера у Македонији Србија је Грчкој предлагала заједнички отпор бугарском Егзархату, очекујући њену подршку код Патријаршије за устоличење српских митрополита у свом делу.

Рад Србије у овој области нарочито је појачан после отварања српских конзулата у Скопљу, Солуну и Битољу, тако су ови градови постали центри из којих се руководило читавим пропагандним радом у Македонији. Преко ових конзулата Србија ради на отварању основних школа које су радиле по плану и програму школа у Србији. Затим, оснива гимназију у Скопљу као и неке друге школе. Отварају се књижаре, издају листови ("Вардар", "Глас Народа" и "Законитост") и часописи, оснивају културно-просветна и друга друштва. Тако ова појачана активност српке дипломатије и других државних и националних институција и друштава у овој области представља један од важнијих сегмената државне и националне политике Србије разрађене још у тзв. Гарашаниновом Начертанију из 1844. године. У извештају Министарству иностраних дела Србије од 20. априла 1891. године српски конзул у Скопљу Владимир Карић, о вођењу пропаганде у Старој Србији и Македонији, поред осталог каже: "У Старој Србији ми имамо само да одржимо оно што се затекло а овамо у Македонији имамо да освајамо, борећи се и са Грцима и

Бугарима. У Старој Србији можемо и треба да дајемо само помоћ општинама, а у Македонији морамо плаћати све, па често и кирију школску и књиге бесплатно давати”.

Али и поред оваквог значаја и великих резултата српске дипломатије и национално-политичке пропаганде државна и национална политика Србије на заштити својих интереса у Македонији у назначеном периоду до сада није историографски довољно обрађена и расветљена. У досадашњој историографији дипломатска активност Србије на заштити својих државних и националних интереса у Македонији у већини је обрађиван узгредно у склопу укупне историје српског народа под турском влашћу или у склопу политике Србије у српским територијама под турском влашћу. Овакви радови, иако у фрагментарним освртима доносе и одређене податке о деловању српске дипломатије да заштити своје државне интересе и интересе српског становништва на овом простору, су синтетичког карактера и уопштених закључака. Од аутора таквих радова поменућемо најпре оне који су били савременици и активни учесници ових догађаја и својим радом битно утицали на њих. То су пре свих Јован Ристић, Слободан Јовановић, Стојан Новаковић, Јован М. Јовановић, Владан Ђорђевић, Милован Миловановић, Живан Живановић, Глигорије Елезовић и др. Такође имамо аутора из тог периода који су се бавили само културно-просветном проблематиком српског становништва у Турској као што су Иван Иванић, Јован Хаџи-Васиљевић, Петар Митропан, Милојко Веселиновић, Стојан Капетановић и др.

Имамо и неколико радова из домена политичке провенцијенције који се баве појединим важним догађајима за српски народ у Турској из овог периода као што су избори у време младотурака, оснивање Српске демократске лиге, српско-албански односи и др. и улози Србије у њима чији су аутори Владимир Ђоровић, Владимир Стојанчевић, Богумил Храбак, Димитрије Ђорђевић, Ђорђе Микић, Михаило Војводић, Радош Љишић, Славенко Терзић и др. Такође имамо и неколико радова у којима је поклоњена знатна пажња школству у Македонији и помоћи која је стизала из Србије од којих би издвојили рад Јовановић, А. : Српске школе и четнички покрет у Јужној Србији под Турцима, Скопље, 1927.

Али, и поред постојања наведених радова, чини нам се корисним да се овој историографски веома важној а методолошки сложеној проблематици посвети једно детаљније и целовитије истраживање, којим би из досадашњих радова извукли проверене чињенице и поуздане резултате и тако објединили до сада урађено а онда уочене празнине допунили чињеницама и податацима који су неопходни за њену реконструкцију, сагледавање и разумевање. До нових чињеница и података доћи ћемо анализом архивске грађе, штампе, периодике и других историјских извора који се налазе у архивској

документацији Архива Србије (фондови Државног савета, Министарства просвете и Министарства иностраних дела – Конзуларно одељење, Политичко одељење, Политичко-просветно одељење, одељење Тумрука рашког и лични фондови – Николе Пашића, Милована Миловановића, Владана Ђорђевића, Милутина Гарашанина, Стојана Новаковића, Ђорђа Симића, Митрополита Михаила, Јована М. Јовановића, Владимира Љотића, Павла Денића,), Архива Историјског института Србије (фонд Јована Ристића) и неколико тематских збирки објављених докумената чији су аутори познати научници или реномиране научне институције (називе збирки докумената и имена аутора навели смо у Изворима и литератури – Објављена грађа). Ова архивска и објављена документа су сачувани материјал из кореспонденције Министарства иностраних дела Србије и осталих државних органа са турским централним и локалним властима, српским посланством у Цариграду, посланствима великих сила у Цариграду, пограничним српским властима, српским конзулатима у Турској, Скопском митрополијом, Богословијом у Призрену, истакнутим народним првацима, свештеницима учитељима и др. Такође, важни извори неопходних података за реконструисање ове теме су мемоарски списи и биографије појединих учесника ових догађаја, као и оновремена штампа ("Политика" - Београд, "Вечерње новости" – Београд, "Пијемонт" – Београд, "Правда" – Београд, "Самоуправа" – Београд, "Словенски југ" – Београд, "Штампа" – Београд, "Браник" – Нови Сад, "Застава" – Нови Сад, "Вардар" - Скопље, "Законитост" – Скопље, "Глас народа" - Скопље, "Цариградски гласник" – Цариград), у којој су излазили информативни новинарски прилози о догађајима у Македонији у назначеном периоду и ставовима и реакцијама српске дипломатије.

Значи, израдом овог рада не отварамо ново научно питање већ проширујемо ранија истраживања о овој теми. Систематизовањем досадашњих научних знања о овој теми и обрадом новог архивског материјала, приступом више аспеката, као и другачијим начином тумачења и закључивања имамо за циљ да монографски обрадимо тај историјски период и критички се осврнемо на државну и националну политику Србије усмерену на одбрану својих државних интереса и заштиту српског становништва у овој области. Обрадићемо настанак и развој политичких институција, културних установа, друштава и разних других организација преко којих је Србија организовано спроводила политичко-просветну пропаганду у овој области. Имајући у виду да збивања у Македонији и Старој Србији у овом периоду, по међународним импликацијама и постигнутим резултатима, представљају увод у балканске ратове заслужују да буду целовито научно обрађени, а да је то до сада учињено само у фрагментима, одлучили смо се да рад посветимо овој проблематици, не негирајући при том ни утицај актуелног положаја Српске

православне цркве и српске националне заједнице у Македонији и укупног стања на Косову и Метохији, и потребом за иновирањем државне и националне стратегије у њиховом решавању.

Уложићемо напоре да догађаје сагледамо у тоталитету социјално–економских, политичких и националних превирања у европским деловима Турске, испреплетаности интереса великих сила и балканских народа и економског и политичког стања у Србији, које је битно утицало на њене дипломатске могућности и институционално деловање на заштити државних интереса и српског становништва у Македонији и јачање његове националне свести.

Истраживање и обрада ове теме захтева интегрални мултидисциплинарни теоријско-методолошки приступ јер ће се у истраживачком фокусу наћи сви наведени аспекти који ће бити разматрани са два становишта: колико се јављају као унутрашња брана сарадње и повезивања балканских земаља, тј. као фактор деоба и децентрализације овог простора а колико као фактор регионалне сарадње и интеграције и стварање од Балкана јединственог и сувереног простора у односу на дејства великих сила.

Велика политичка криза у којој се нашло Турско царство после изгубљеног рата са Русијом 1877-1878. године и одлука Берлинског конгреса избила је поново крајем 19. века. Источно питање, као проблем одржања Турске у концепту европских држава, било је опет постављено на дневни ред. Турска је запала у унутрашње економске проблеме, раздоре и политичке сукобе бројних и разноврсних фактора, од којих су неки представљали продужење старих, а неки избијање нових тенденција у нагризању и разарању турске управе и централне власти. Поред дотадашњих сукоба на својим спољним границама, Турска се при крају 19. и почетком 20. века нашла, негде мање а негде више, у сукобу и са својим бројним и врло различитим народностима.

Узроци за овај унутрашњи политички конфликт државне управе са својим поданицима били су вишеструки: политичког, друштвеног, економског и верског карактера. На оштрину сукоба утицали су албански аутономистички покрет, узурпација локалних положаја власти од стране појединих албанских и муслиманских феудалних породица, национално политичко деловање суседних балканских држава међу својим сународницима, као и снажно уплитање и политичка агитација великих европских држава међу турским поданицима хришћанске па и муслиманске конфесионалности. Утицај су имали и унутрашњи економски проблеми, као што су променљиве и несталне основе турског пореског система и несређени аграрно–правни односи.

Немоћ Турске да реши бројне унутрашње проблеме, изукрштане и велике супротности, довела је до дезинтеграције турског државног и друштвено-економског организма. Све је то утицало да поједине европске силе јаче усмере своју пажњу на ово подручје, које ће постати њихов полигон пропагандно-политичког рада, како би у њему најпре учврстиле свој економски и политички положај, а затим и постигле коначан циљ – продор капитала на источно тржиште. За подручја Македоније и Старе Србије прва се почела интересовати Русија која је отворила конзулате у Скопљу, Солуну, Призрену и Митровици, који су имали велики значај за српски народ, јер су једно време биле једине установе у овим областима од којих су Срби могли да затраже помоћ. У многим случајевима руски конзули су интервенисали у корист Срба код локалних турских власти па и код саме Порте преко свог посланика у Цариграду. Било је примера да су руски конзули у хитним приликама лично интервенисали не чекајући да то учине на уобичајен начин, писмено, дипломатским путем.

Аустро-Угарска је своје претензије према Балкану појачала након војних и дипломатских пораза у Италији 1859. и код Садове у Пруској 1866. године. Она је тежила ка Солуну правцем од Босне и Херцеговине преко Рашке области, Косова и Метохије и Македоније. То је било подручје на коме је она, уз Немачку подршку, требало да се надокнади за губитке на западу. Берлински конгрес јој је дао обилату компензацију, поверивши јој мандат да окупира Босну и Херцеговину и врши контролу над Сјеничким санџаком. Имајући надзор над Санџаком она је спречавала уједињење Србије и Црне Горе и одатле хватала везу са Албанцима на Косову и Метохији и Македонији, код којих је изазивала мржњу према Србима, а уједно их и подстрекивала против турских власти. У спровођењу ове политике ослањала се на своје конзуле у Турској, офицере у успостављеним гарнизонима, на аге и бегове и друге утицајне људе из редова Албанаца и муслиманског становништва, на бројне агенте међу којима је било и Срба, као и на турски корумпирани чиновнички апарат.

Пошто се аустроугарски план о продору ка Солуну укрштао са интересима Србије и Црне Горе и њиховим спољнополитичким аспирацијама и вишеструким националним интересима српског народа у Турској, њу је захватала србофобија, која се испољавала у причи о тобожњој великосрпској пропаганди. Реализацију једног српско – албанског политичког споразума аустроугарска је сматрала као блажу варијанту обнове српске царевине, тј. уједињење српског народа у Турској са Србијом и Црном Гором. Ширећи дезинформације о наводној окупацији од стране Србије и Црне Горе она је тежила заоштравању односа између Срба и албанског становништва у овим областима. Аустро-Угарска је највише страховала од утицаја Србије и Црне

Горе на Албанце пошто би споразум између вођа албанског народа и Србије и Црне Горе значио крај њене политике у западном делу Балканског полуострва. Њен главни циљ је био у томе да онемогући такав споразум, па је стога неуморно радила на стварању што дубљег јаза између Албанаца и Срба, како оних у турским вилајетима тако и оних у Србији и Црној Гори.

Налазећи се под турском влашћу и под пропагандним утицајем Аустро-Угарске, с једне стране, и Србије, Бугарске и Грчке, с друге стране, у време кад је свака од њих (прва са искључиво освајачким тежњама, а друге три са позиција својих националних и историјских права) живела у исчекивању догађаја од посебног значаја за свој будући положај и престиж, становништво Македоније карактерисало се изванредно тешким условима развика и противречностима најразличитијих категорија. Разумљиво је што је оно великим делом желело, пре свега, што бржу ликвидацију турских власти а онда и интеграцију са једном од суседних балканских земаљама. У Србији, Бугарској и Грчкој кристалисало се као приоритетно "македонско питање", чијим би решењем у своју корист свака од њих добила у руке "кључ Балкана". Зато су оне истицале своје разлоге темељећи их на историјским, етничким и политичким упориштима. Грчка је своје претензије заснивала на античкој провинцији Македонији ширећи максимално њене границе, Бугарска на Сан-Стефанском миру, а Србија на живој средњовековној традицији осведоченој српским задужбинама, језичкој сродности и раширености крсне славе – типично српског обележја.

Укључивање Македоније у свој национално-политички пропагандни план, почев од Гараганиновог "Начертанија" па све до њеног коначног ослобођења и присаједињења, и пружање материјалне и кадровске помоћи црквено-школским општинама, школама, црквама, манастирима и појединцима указује да је Србија сматрала ове крајеве као део своје неослобођене територије. Методи дипломатског рада и динамика деловања, као и обим и врста помоћи српском становништву зависили су од многих других спољних и унутрашњих фактора. Мењањем услова и настанком нових ситуација Србија је приступала промени начина вођења национално-политичке пропаганде. Док су у почетку носиоци пропаганде били појединци, лично Гараганин а нешто касније претежно чланови старог Просветног одбора који је формиран још 1868. године (Матија Бан, Нићифор Дучић, Милош Милојевић и др.) у новонасталим условима пропаганда више није могла бити само посао једног службеника или "Одељења за српске школе и цркве ван Србије" које је формирано од просветних и јавних радника у пролеће 1887. године при Министарству просвете и црквених дела Србије, већ су за то морали да се заинтересују најодговорнији органи владе Србије, затим штампа и друга средства са којима се служи свака добро организована

пропаганда. Стара језгра за пропагандни рад, Министарство просвете и црквених дела, Богословија у Призрену и царинарница у Рашкој, задовољавале су само старе облике – слање новчане помоћи школама и учитељима и нешто пропагандног материјала као и достављање информација о стању на терену, у којима је, углавном, било речи о локалним догађајима. Влади Србије су били потребни студиозни извештаји и оцене проблема и појава на основу којих би се могао разрадити план национално-политичког и културно-просветног деловања на овим просторима и дипломатског посредовања код Порте и других великих сила. Влада Србије је 1889. године одлучила да се национално-политичким радом централизовано руководи из једног центра у Министарству иностраних послова Србије а да се у овај рад укључи што већи број људи из Старе Србије и Македоније који су живели у Србији и средства пропаганде која би доприносила остварењу планираних циљева. "Одељење за српске школе и цркве ван Србије" из Министарства просвете премештено је у Министарство иностраних послова под именом "Политичко-просветно одељење" које је потпуно преузело вођење српске пропаганде у Македонији.

Иако се на национално-политичком пропагандном плану доста лутало и грешило и испољавани велики недостаци, имало је и значајних резултата национално-политичког и културно-просветног деловања Србије у Старој Србији и Македонији у овом периоду потпомогнути међународном дипломатском активношћу. Да би се постигли ови резултати требало је формирати и ојачати институције за национално-политичко и културно-просветно деловање и пажљиво одабрати личности које ће радити или у овим институцијама или самостално. На том плану постигнути су следећи резултати:

- формирање организације Срба из Македоније и Старе Србије "Збор Србо-Македонаца и Старо-Србијанаца" и припремање и организовање њиховог састанка у Београду 23. фебруара и Нишу 3. марта 1885. године, на којима су учествовали углавном представници Срба који су родом из Старе Србије а живели у Србији и говориле итакнуте личности са Косова и Метохије као што је Сава Дечанац, управитељ Призренске богословије;

- оснивање Друштва Свети Сава 1886. године у Београду са циљем "да вером и просветом стоји на бранику српске народности и да добро бди да се ни једна српска душа не изгуби и не пропадне";

- потписивање привремене конзуларне конвенције са Турском 1886. године на основу које је Србија отворила конзулате у Скопљу и Солуну 1886., Битољу 1888. и Приштини 1889. године;

- припремање и одржавање конференције српских конзула у Турској у Министарству иностраних послова Србије 10. априла 1891. године ради

усаглашавања њихових активности у национално-политичком и културно-просветном раду;

- успеси дипломатских представника у Цариграду, Петрограду, Скопљу, Битољу, Приштини, Призрену и Скадру на афирмацији српских националних интереса и паралисању аустроугарске, бугарске, грчке и италијанске пропаганде;

- развијање обавештајне службе одређивањем и обучавањем повереника за рад у пограничном делу и у Македонији, преко којих се слало оружје и муниција, прихватао избегли народ, политички бегунци и сви они који су се на ма који начин замерили турским властима, Бугарима и Албанцима и давала новчана помоћ онима који су ухапшени и изведени пред турске судове, како за плаћање кауција тако и за плаћање браниоца и путних трошкова за сведоке;

- одређивање и обучавање повереника за сваки срез преко којих је ишао сав рад на терену (окупљање народних првака и преношење упутстава, праћење људи који су служили турским властима, бугарском Егзархату и Албанцима, прикупљање података о људима који су тражили оружје, праћење рада учитеља и свештеника и ступање у везу са њима ради заједничког рада, ступање у везу и придобијање поклонима у оружју и стварима представника турских власти и албанских првака за сарадњу са Србијом и подношење извештаја у којима су износили своје погледе и закључке о стању на терену и давање предлога конзулима у Скопљу, Битољу и Солуну и српској влади како да најефикасније делују у одређеним ситуацијама);

- преузимање од Грка скопске и дебарско-велешке епархије и постављање срба за митрополите;

- преображај манастирских, црквених, приватних и општинских школа у световне основне школе и отварање нових основних школа и неколико продужених и грађанских;

- потписивање нове конзуларне конвенције с Турском 26. фебруара 1896. и трговачког уговора 17.октобра 1906. године који су гарантовали српским поданицима у Турској слободу рада и занимања па је на основу ових уговора Министарство иностраних послова Србије, иако су то локалне власти покушавале да спрече, слало нове школоване учитеље на службовање и рад у ове области, који су радили по плану и програму и уџбеницима из Србије, што је омогућило да се у школама измене садржаји, облици и методе у настави и да се по по обиму и квалитету она приближи нивоу у школама у Србији;

- школовање питомаца из ових крајева у школама у Србији, од којих је створена прва школована народна интелигенција у Македонији која постаје

чврст ослонац Србије у спровођењу национално-политичке и културно-просветне пропаганде;

- доношење административних одлука и прописа којима су омогућене позитивне промене у систему управљања и руковођења школством и црквеним пословима: оснивање Главног просветног одбора и Епархијске управе, Уредба о црквено-школским општинама, Правила у основним школама у Отоманској царевини, Уредба о решавању материјалног положаја учитеља и др. исплаћивање учитељских плата, обухватање већег броја ученика у школама, штампање посебних уџбеника за потребе српских школа у овим крајевима, подизање нових школских зграда и решавање многих других школских питања;

- формирање нових црквено-школских одбора, а у неким школама и школских одбора;

- формирање црквених фондова чији је задатак био, поред обнове цркава и манастира, помоћ сеоском становништву за откуп земље, стоке, сена и жита од ага и бегова и давање зајма за унапређење и развој занатства и трговине, обнављање порушених цркава и манастира.

Поред ових и осталих мера, које је предузимала ради јачања пропаганде у Македонији, влада Србије покренула је код Порте 1885. године издавање једног листа на српском језику у Цариграду. Пошто је Порта одуговлачила са издавањем своје сагласности за штампање таквог листа све до 1895. године када је почео да излази Цариградски гласник, 1889. године Стојан Новаковић је предложио да се у Цариграду штампа један календар с прилозима научно-практичне садржине. Овај предлог прихваћен је и 1890. године у Цариграду је штампан календар "Голуб" који је излазио све до 1911. године. Први уредник календара био је Милојко Веселиновић, тадашњи секретар српског посланства у Цариграду.

Заштитом права Срба на основу међународних уговора постигнути су извесни резултати у побољшању економских услова живота и укупног положаја српског становништва. Политички рад био је усмерен нарочито на заштити живота и имовине људи, олакшање њиховог положаја и спречавање исељавања. Дипломатским заузимањем Србија је успела да реши многе проблеме који су доводили до заоштравања односа српског становништва са турским властима, бугарским егзархистима или Албанцима. И поред династичких размимоилажења, владе Србије и Црне Горе су често заједници, упућивањем дипломатских нота, наступале код Порте са захтевом да се српско становништво ослободи новоуведених пореза или да се смање већ постојећи. Србија и Црна Гора су преко својих дипломатских представника у Цариграду и великих сила стално истицале потребу даљих реформи у Турској како би се побољшао положај Срба и осталих народа у овим крајевима.

Македонија је крајем 19. и почетком 20. века све више избијала у први план међубалканских односа као последица унутрашњег јачања балканских држава, развоја односа на македонском подручју, делатности домаћег македонског покрета и почетка дејства великих европских сила на Балкану, уз незадрживо распадање отоманског привредног и управног система. Два догађаја, један унутрашњи (Илинденски устанак) и други спољашњи (реформна акција европских сила у Македонији), изнела су македонско питање на европску позорницу. Илинденски устанак који је почео 2. августа 1903. године у области Крушева, мада је био угушен тешким одмаздама турске војске и башибозлука, скренуо је пажњу целе Европе на тешко стање у овој области и на питање становништва у њој. Аустро-Угарска и Русија су се октобра 1903. године споразумеле да заједно предузму извршења програма унутрашњих реформи у Македонији, уз накнадно садејство осталих великих сила.

Сви аустријско-руски споразуми у односу на Балкан крили су увек опасност од могуће поделе интересних сфера на овом подручју. Опасност је постала још озбиљнија услед заузетости Русије на Далеком истоку због рата са Јапаном што јој је онемогућавало активно посредовање на Балкану. Због непомирљивих аустругских и српских планова решење о подели интересних сфера између Аустро-Угарске и Русије, при чему би Србија потпала под интересну сферу Аустроугарска, за Србију би значило увод у ликвидацију независности. Проширење аустроугарског утицаја у северној Албанији, Санцаку и Косову Метохији изазивало је страх у Београду да ће Аустро-Угарска издејствовати европски мандат за Македонију, слично оном који је добила 1878. године у Босни и Херцеговини. Такође ју је забрињавала и великобугарска делатност у Македонији и евентуални споразум Бугарске и Аустро-Угарске којим би Бугарска добила Македонију а Аустроугарска Северну Албанију, Косово и Метохију и Санцак, чиме би Србији био потпуно затворен прилаз ка мору и ка југу. Тиме би Србија, као континентална земља изложена притиску моћног северног суседа, изгубила сигурносни вентил.

За Србију самосталност Македоније није била прихватљива и због бојазни да је Бугарска не искористи у анексионистичке сврхе. Заступајући националне и државне интересе српска дипломатија је сматрала да питање Македоније је требало решити поделом ове области међу балканским такмацима. Међутим, подела Македоније била је тешко спроводљива из два разлога: нису постојале етничке границе које би послужиле као основ и услед непомирљивих ставова балканских држава у њиховој тежњи да зграбе што више македонског подручја. У међувремену су на македонском тлу израсле домаће националне снаге из сазревања свести о македонској нацији као посебној националности на Балкану. Тако су се на овом подручју почетком

20. века укрстили сви чиниоци који су дејствовали на балканску политику: реформна акција великих сила, пропагандно-оружана акција балканских држава и делатност македонског покрета. У македонији се развила огорчена оружана борба између чета које су убациване из Бугарске, Грчке и Србије. Македонски комитети у Бугарској, иза којих су стајали бугарски војни кругови и двор с кнезом Фердинандом, снабдевали су бугарске чете оружјем и новцем а акцијама на терену руководили су официри бугарске армије. У областима јужне Македоније дејствовале су грчке чете којима је руководио Македонски комитет у Атини на челу с Врховним саветом уз подршку конзулата у Солуну, Серези и Кавали. Особље ових конзулата претежно су сачињавали официри грчке армије. Сукоби између бугарских и грчких чета у Македонији довели су 1906. године до антигрчких испада у многим градовима јужне Бугарске и до погоршања односа између ове две балкаске државе. Док се Бугарска у овим акцијама ослањала на Егзархат Грчка се користила Патријаршијом у Цариграду.

Распламсавање оружаних акција бугарских и грчких чета у Македонији подстицало је слична дејства и из Србије. Тако је и Србија је ушла у оружани обрачун у Македонији. У приватним круговима образован је први четнички комитет за војна дејства 1902. године а прве чете формиране су у Србији 1904. а нешто касније и у Македонији. У Београду је формиран Главни одбор четничких организација, у Врању одбор а у Нишу и Лесковцу пододбори. У области Скопља и Битоља створена је тзв. "Српска одбрана" којој су на челу била два одбора, један у Старој Србији други у Македонији. Четама је руководио Горски штаб који је оснивао одборе и пододборе по казама у Македонији а биле су састављене како од мештана тако и од добровољаца који су долазили са стране. У Београду, Врању, Лесковцу и Нишу под командом официра и подофицира српске војске организоване су и припремане добровољачке чете. Поред добровољаца из Србије било је доста и оних који су пребегли у Србију из Босне и Херцеговине, Војводине, Хрватске, Славоније и Далмације. Акција је финансирана из добровољних прилога Срба трговаца пореклом из Македоније и поверљивих кредита Народне скупштине. Због бојазни од аустро-угарске интервенције, Србија је у почетку била уздржљива и предлагала је да се сарађује са Унутрашњом македонском организацијом, иако српски политичари нису били спремни да признају македонску народност. Али касније Србија је све снажније подржавала ову делатност и у њој су поред Николе Пашића и Министарства војске и спољних послова учествовали и самосталци Љуба Давидовић и Љуба Ковачевић.

Бугарске, грчке и српске чете у Македонији сукобљавале су се с турским гарнизонима, али много више између себе, а посебно су вршиле притисак на национално опредељење македонског становништва. Према

енлеским изворима, само за осам месеци 1905. године, у међусобним обрачунима у Македонији убијено је 785 људи, уништене су 74 куће и 4 манастира а према турским статистичким подацима из 1907. године у Македонији је те године дејствовало 110 бугарских чета, 30 српских и 8 влашких (румунских). Македонију је захватила општа анархија а најжешћа четничка борба развила се у периоду од 1904-08. године. Велике силе које су радиле на припремању и спровођењу реформи у Турској вршиле су притисак на балканске државе да обуставе ове акције. Тако је под њиховим притиском 1907. године распуштен Македонски одбор у Београу. Али то није утицало на смањење дејства српских чета, које је привремено обустављено тек 1908. године када је младотурском револуцијом македонско питање ушло у другу фазу.

Ривалство балканских држава око Македоније и сукоби њихових чета у овој области ослабио је њихову способност да се одбране од спољног притиска. Да ли ће се балканско питање решавати спољним европским снагама или унутрашњим споразумевањем, тј. питање независности Балкана на почетку 20. века зависило је у суштини од српско-бугарских односа. Док је Србију угрожавала Аустро-Угарска Бугарској је претила Турска. Заузетост Русије на Далеком истоку и њено привремено повлачење са Балкана одузело је Бугарском кнезу могућност да користи аустроугарско-руско супарништво и суочило Бугарску с последицама аустроугарске агресије на Балкану. За Бугарску је у Македонији била мање опасна Србија од могућне превласти велике средњоевропске силе каква је била Аустро-Угарска. Такође и за Србију је било мање опасно са Бугарском у Скопљу него са Аустро-Угарском у Солуну, како је писао Милован Миловановић. Тако је заједнички страх од Аустро-угарске утирао пут српско-бугарском зближењу. После извесног лутања и неуспелих комбинација с једностраним искоришћавањем заплета у Турској, у Софији се почело увиђати да се јачањем туђих политичких утицаја кроз реформске акције у турским вилајетима балканско питање све више компликује и усмерава тако, да његово решавање може, у крајњој линији, испасти сасвим неповољно по тежње и интересе балканских држава. Пошто је безуспешно покушавала да се нагоди с Турском, Бугарска се окренула Србији очекујући лакше споразумевање с њом због сталних аустроугарских претњи. И Србији је споразум с Бугарском и Црном Гором био неопходан ради одбране од Аустро-Угарске и напада на Турску. Међународни заплети настали после 1903. године упућивали су Србију и Бугарску на споразум а и велике силе Француска и Италија препоручивале су споразумевање међу балканским државама. Српска дипломатија је од 1903. године припремала терен за споразумевање а преговори око споразума с Бугарском почели су марта 1904. године у Београду али су се спотицали на питању Македоније.

За Србију и Балкан уопште било је од користи, што се у питању реформске акције у Турској јавило ривалство међу самим великим силама. Италија се осећала увређеном, што су се Русија и Аустро-Угарска огласиле као две највише заинтересоване силе на Балкану и што је она била заобиђена. Енглеска и Француска, вођене сумњом да је Аустро-Угарска само претходница Немачке у великом системском ширењу германског политичког и економског утицаја све до Персијског залива, подржавале су Италију. Немачка влада је 5. марта 1903. године добила концесију за продужење турске железничке пруге у Малој Азији све до Багдада. У немачкој јавности се без устручавања све чешће говорило о вези Хамбург–Багдад. По Мирцштетском споразуму између Русије и Аустро-Угарске о реформама у Турској од 2. октобра 1903. године на челу реформске акције имао је бити један турски генерални инспектор, а уз њега по један руски и аустроугарски цивилни представник. Аустроугарска је захтевала и у томе успела да из реформи одузме западни део Косовског вилајета (приштински, пећки и призренски санџак) иако је положај Срба у том делу био јако угрожен и Албанију. У областима у којима је планирано увођење реформи поставила би се нарочито увежбана жандармерија, коју би надзирали официри великих сила. По аустроугарском захтеву официри великих сила нису радили заједнички већ је свакој сили додељен по један рејон, где су официри само једне силе радили неконтролисано. А при подели рејона са упорношћу је тражила да се баш њој додели скопљанска област, у чему је, такође, успела. Тако је она, у ствари, опасала Србију у Санџаку војничким гарнизонима а од Митровице до Кратова и Криве Паланке жандармеријским официрима у служби реформске акције. Идући за аустроугарским примером, Италија је тражила битолску област, а остале силе источне крајеве Битољског и Солунског вилајета.

Опасност од аустроугарског држања у реформским акцијама упућивала је српску владу на ближе споразумевање најпре са Црном Гором а онда и са осталим балканским државама. Приликом састанка у Цариграду септембра 1903. године црногорски министар иностраних дела Гавро Вуковић и српски посланик на Порти Сава Грујић усагласили су се да је ситуација на Балкану "погибљена како за наш народ у Турској, тако и за обије српске државе". Кад је Сава Грујић постао шеф кабинета у Србији а догађаји на Балкану почели да бивају све заплетенији и опаснији, по наредби кнеза Николе Гавро Вуковић упутио је 17. децембра 1903. године позив српској влади да Србија и Црна Гора израде што пре ближи споразум за рад на Балкану. Српска влада је прихватила овај предлог и убрзо су започети преговори за склапање споразума који би имао одбрамбени карактер. Тако је у нацрт српско-црногорског споразума унета је и једна нарочита тачка око које су се брзо

сагласиле обе владе: "Обе државе обавезују се да ће се успротивити заједнички свима силама и средствима, којима располажу, против сваке непријатељске акције или изолиране окупације, па ма од које стране оне долазиле." Када је руска влада сазнала за овај споразум, страхујући да за њих не сазна и Аустр-Угарска и тако дође до тежих компликација, уложила је свој протест и тражила да се преговори одмах обуставе. Преговори нису потпуно обустављени али су добили много спорији ток.

Младотурска револуција дала је подстрек за појачани национално-политички рад Србије међу српским становништвом у Турској и омогућила промену начина борбе преко новоформиране политичке организације отоманских Срба "Српске демократске лиге" са седиштем у Скопљу, њених одбора и пододбора и централног Турског парламента у Цариграду. Српска дипломатија је у време младотурске револуције посебну пажњу поклањала односу Албанаца у Македонији и Старој Србији према новом режиму. Интерес Србије био је да Младотурци умире албанске феудалне господаре и да се што доследније заведе законитост устава у овим областима. Међутим, када су се младотурци учврстили на власт започели су политику отоманизације нетурских народа и прешли на отворени шовинизам и расизам, што је довело до погоршавања положаја српског становништва и повећаног исељавања, српска влада се залагала за сарадњу са Албанцима. Због супростављања младотурској власти велики број Албанаца, нарочито истакнуте личности, још од 1909. године, пребеглао је у Србију. Још веће интересовање за придобијање Албанаца српска влада почиње да показује маја 1912. године, после гушења албанског устанка и приближавања балканског рата, чиме је припремала терен за што лакше извођење ратних операција.

Догађаји који су претходили младотурској револуцији, као и сама револуција, позитивно су утицали на развој друштвено-политичког, привредног и културног живота Срба у овим крајевима. Они су донели знатно више слободе, што је омогућило политичко груписање и окупљање Срба. Тако су били створени услови и за јачи политички рад учитеља. Они су тада били не само иницијатори оснивања многих књижница и омладинских, соколских и певачких друштава, већ и врло активни чланови ових организација и њихових управа. Сем тога, они учествују и у управама неких привредних удружења и црквених фондова. Тада, поред школа, и ове организације постају нова језгра за национално-политички и културно-просветни рад код Срба у овим крајевима. Да је било више заједничког и координираног рада између српских конзулата у Скопљу и Битољу, епархија у Македонији и Богословско-учитељске школе у Призрену, свакако би резултати на национално-политичком и културно-просветном плану и свим осталим подручјима живота били знатно већи.

Иако су у дугорочној политичкој стратегији простори Старе Србије, у чији су северни део 1878. године уведени аустроугарски гарнизони, значили за Србију и Црну гору, много више од вардарске долине јер су то биле чворишне тачке на којима ће се одлучивати национална будућност две српске државе којима је претило да буду трајно раздвојене и осуђене на постепено али сигурно губљење независности, српска дипломатија је од почетка заоштравања односа у тзв. Источном питању са великим интересовањем пратила политичке прилике у Македонији. Сви српски државници, дипломате, политичари, јавни и научни радници и други истакнути мислиоци тога времена указивали су на значај српске националне политике у овим крајевима. Иако и сама нејака и материјално и финансијски недовољно обезбеђена Србија се није одрекла својих обавеза и дуга према још увек поробљеном делу српског народа у Македонији, као и у Старој Србији, већ му пружа материјалну, дипломатску и сваку другу помоћ. Национално-политичким и културно-просветним радом држава Србија је на просторима Македоније изграђивала националне институције, које су давале подстрек економском, политичком и културно-просветном развоју српског народа и на тај начин будиле и јачале његову националну свест и његову веру у национално ослобођење и тако га припремиле за коначан обрачун са турским окупатором.

Може се закључити да је тема историографски веома значајна за научно истраживање и дубље разумевање сложених и противречних историјских процеса крајем 19. и почетком 20. века. Она је сложена и слојевита па ће за њену реконструкцију бити неопходна обимнија и сложенија истраживања. Тематску проблематику ћемо сагледати са различитих аспеката (географског, војно-стратегијског, политичког, економског, културног и др.) али проналажењем везе између тих различитих аспеката рад ће представљати сложену, хармоничну и заокружену целину. Значи, иако је тема по свом карактеру пре свега историографска, она има и социолошка, правна и економска обележја, те тако и методолошки приступ мора бити примерен њеном карактеру. Поред аналитичке методе неопходно је применити ретроспективно-аналитичку методу, као и квантитативну методу која пружа могућност примене компаративних анализа. Мултидисциплинарним теоријским и методолошким приступом, коришћењем бројних социолошких метода квантитативне и квалитативне анализе, упоредо ћемо истражити интересе и планове велики европских сила и националне планове и стратегије балканских држава. Што се тиче модела излагања сматрамо да је методолошки најбоље тему хронолошки поделити на основу историјских догађаја, економских, политичких и друштвених процеса на четири периода, а у оквиру ових периода грађу изложити по појединим питањима. Овим

методолошким приступом обради теме (хронолошко-проблемски принцип) указујемо на повезаност активности српске дипломатије и националне политичке пропаганде на остваривању својих државних и националних интереса са укупним економским, политичким и друштвеним процесима на ови просторима. Као што се види из Пројекта теме њен планирани садржај чине Увод, шест поглавља, Закључак и попис извора и литературе. Разуме се да овај Пројекат представља само полазну основу за рад и да ће у току израде рада и консултација са ментором бити мењан, допуњаван и усавршаван. Сматрамо да тема има оправдани научни карактер и да ћемо њеном обрадом доћи до једног оригиналног научног рада.

У ОКВИРУ РАДА НА ПРИЈАВИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
КОНСУЛТОВАО САМ СЛЕДЕЋУ НЕОБЈАВЉЕНУ И ОБЈАВЉЕНУ ГРАЂУ
И ЛИТЕРАТУРУ

Извори и литература

Необјављени извори

АРХИВ СРБИЈЕ У БЕОГРАДУ

Фондови

Државног савета

Министарства просвете

Министарство иностраних дела – Политичко-просветно одељење

Министарство иностраних дела – Политичко одељење

Министарство иностраних дела – Строго поверљива архива

Министарство иностраних дела – Конзулат у Приштини

Министарство иностраних дела – Генерални конзулат у Скопљу

Министарство иностраних дела – Конзулат у Битољу

Министарство иностраних дела – Генерални конзулат у Солуну

Министарство иностраних дела – Посланство у Цариграду

Министарство иностраних дела – Благајничко одељење

Министарство иностраних дела – Одељење ћумрука рашког

Министарство иностраних дела – Административно одељење

Лични фондови

Никола Пашић

Стојан Новаковић

Милован Миловановић

Љубомир Ковачевић

Милутин Гарашанин

Стојан Новаковић

Владан Ђорђевић

Ђорђе Симић
Јован М. Јовановић
Владимир Љотић
Павле Денић
Митрополит Михаило

АРХИВ КОСОВА И МЕТОХИЈА У ПРИШТИНИ (БЕОГРАДУ)

Збирка Јована Јовановића – Пижона (фотокопија оригинала који се налази у
Архиву Македоније у Скопљу)
Збирка Преписка митрополита Мелетија
Збирка Стојана Зафировића

АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ У БЕОГРАДУ

Јован Јовановић Пижон

АРХИВ ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ У БЕОГРАДУ

Михаило Ристић
Драгослав Страњаковић
Милан Ракић
Мемоар Јована Мишковића (док.бр.7381)

АРХИВ НАРОДНЕ БИБЛИТЕКЕ СРБИЈЕ У БЕОГРАДУ

Јован Хаџи-Васиљевић

Објављени извори

Војводић, Михаило: ”Друштво Светог Саве” - документа 1886-1891. године,
издање Архива Србије и Друштва Светога Саве, Београд 1999.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. I–1, приредио
А. Раденић, Београд 1991.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II–1/I,
приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2006.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II–2/I, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2006.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II–2/II, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2006.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II–3/I, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2004.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II–3/II, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2004.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II, додатак 1, приредила Љ. Алексић-Пејковић, Београд 2008.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II, додатак 2, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2007.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. II, додатак 3, приредили Љ. Алексић-Пејковић и Ж. Анић, Београд 2008.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. IV–3/I, приредили Љ. Алексић-Пејковић и К. Џамбазовски, Београд 2009.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. IV–3/II, приредили Љ. Алексић-Пејковић и К. Џамбазовски, Београд 2009.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. V–1, приредио М. Војводић, Београд 1984.

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. V–2, приредио М. Војводић, Београд 1985.

Елезовић, Глигорије: Турски споменици у Скопљу, I-1926, II-1929 III-1930. Крестић, Василије, Љушић, Радош: Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године, Београд 1991.

Кузмичева, Л. В., Ковачевић, Д. М.: Годишњи извештаји Министарства иностраних дела Русије о Србији и Босни и Херцеговини од 1878. до 1903. године, у "Руски извори о Србији", Нови Сад 1996.

Лаиновић, Андрија: Грађа о балканској политици у вези са албанским бунама 1910. и 1911. године, Годишњак Архива Косова, II и III (1970).

Лапе, Љубен: Извештаји од 1903. на српските конзули, митрополити и училишни инспектори во Македонија, Скопје 1954.

Мемоар Јована Мишковића, Архив САНУ, бр. 7381, 1. мај 1907.

Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899, Београд 1899.

Раденић, А.: Аустро-Угарска и Србија 1903-1908, Документа из Бечких архива, I, II, III, IV, Београд 1973.

Стојковић, М: Балкански уговорни односи 1876-1996, I (1876–1918), Београд 1998.

Ћоровић, Владимир: Дипломатска преписка Краљевине Србије, I, II, Београд 1933.

Џамбазовски, Климент: Грађа за историју македонског народа из Архива Србије, Скопље 1986.

Литература

Алексић, Љиљана, - Пејковић: Италија и Српско-бугарска криза 1885-1886. године, Историјски часопис (Београд), 1995-1996, XLIII.

Алексић, Љиљана, - Пејковић: Односи Србије са Француском и Енглеском 1903-1914, Београд, 1965.

Алексић, Љиљана, - Пејковић: Италијанска дипломатија и обнова српско-енглеских дипломатских односа 1903-1906, Историјски часопис (Београд), 1971, VIII.

Алексић, Љиљана, - Пејковић: О српско-црногорским преговорима о савезу 1904-1906, Историја XX века (Београд), 1959, I, стр. 327-357.

Алексић, Љиљана – Пејковић: Рад српске владе на зајму 1904-1905, Историја XX века (Београд), 1962, IV.

Аличић, Ахмет: Уредба о организацији вилајета 1867. године, Прилози за оријенталну филологију (Сарајево), 1962, књ. II, Сарајево 1965.

Анжелар, Едуард: Македонско питање. Садашње стање – решење, Нова штампарија Давидовић, Београд 1906.

Балкански, (Михаило Ристић): Кроз гробље – опажања и белешке приликом путовања кроз српске земље под Турском 1892. године, Дело (Београд), 1894, II, III, IV.

Балкански, (Михаило Ристић): Српски народ у скопској епархији и његове школе у 1896-1897. години, Дело (Београд), 1898, књ. XX, и 1899, књ. XXI.

Балкански, (Михаило Ристић): Наша спољна политика, Дело (Београд), 1894, књ. IV.

Батаковић, Душан: Студенти из Старе Србије 1905-1912. године, Универзитет у Београду, 1988, стр. 819-823.

Батаковић, Душан: Велике силе, Србија и албанско питање, Баштина (Приштина), 1996.

Батаковић, Душан: Аустроугарска акција у Косовском вилајету 1902. године-једна Француска анализа, Косовско-метохијски зборник (Београд), 1998, књ. 2, стр. 119-131.

Бацовић, Сафет: Ратови и демографска деосманизација Балкана (1912-11941), Прилози за оријенталну филологију (Сарајево), 2003, бр. 32.

Богих, Б: Циљеви Народне одбране, Београд 1934.

Бурковић, Ј: Обнова српске школе у Скопљу, 1890-1891, Братство (Београд), 1939, XXX.

Васиљевић, Хаџи-Јован: Просветне и политичке прилике у јужним српским областима, Београд, 1928.

Веселиновић, В. Милојко: Статистика српских школа у Турском царству за 1893/1894. школску годину, Београд 1896.

Веселиновић, В. Милојко: Школе у Скопљу, Братство (Београд), 1896, књ. VII.

Веселиновић, В. Милојко: Свети Сава. Школски заштитник у Срба, Братство (Београд), 1908, бр. 12-13, стр. 21-133.

Веселиновић, В. Милојко: Преглед историје цркве у Старој Србији и Македонији од 1776. до 1919. године, Српска православна црква 1219-1969, Београд 1969.

Веселиновић, В. Милојко: Срби у Македонији и Јужној старој Србији, Штампарија Краљевине Србије, Београд 1898.

Војводић, Михаило: Србија и ослободилачки покрети на Балкану 1856-1878. Прва књига (1856-1866), Београд 1983.

Војводић, Михаило: Петроградске године Стојана Новаковића (1900-1905), Београд 2009.

Војводић, Михаило: Изазови српске спољне политике (1791-1918). Огледи и расправе, Београд 2007.

Војводић, Михаило: Конзуларна конвенција између Србије и Турске 1879-1896, Вардарски зборник (Београд), 2004, бр. 3, стр. 9-39.

Војводић, Михаило: Дипломатске активности Стојана Новаковића у вези Старе Србије и Македоније, Вардарски зборник (Београд), 2006, бр. 5, стр. 37-53.

Војводић, Михаило: Рад Стојана Новаковића на закључењу железничке и трговинске конвенције између Србије и Турске (1887-1888), Зборник Матице српске за историју (Београд), 2005, бр. 71-72, стр. 43-58.

Војводић, Михаило: Стојан Новаковић и Владимир Карић, Сlio, Београд 2003.

Војводић, Михаило: Путовање Михаила г. Ристића по Старој Србији и Македонији 1892, године, Вардарски зборник (Београд), 2003, бр. 2, стр. 19-30.

Војводић, Михаило: Србија и балканско питање (1875-1914), Матица српска, Нови Сад 2000.

Војводић, Михаило: Путеви српске дипломатије – огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку, Сlio, Београд 1999.

Војводић, Михаило: Владумир Карић, српски конзул у Скопљу (1889-1892), Вардарски зборник (Београд), 1999, бр. 1, стр. 3-25.

Војводић, Михаило: Србија и албанско питање крајем XIX века, Зборник радова са научног скупа Србија и Албанци у XIX и почетком XX века, Београд 1990, 63-92.

Војводић, Михаило: Рад друштва Свеога Саве 1886-1891, Братство (Београд), 1988, бр. 33-34.

Војводић, Михаило: Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века, Српска академија наука и уметности, Београд 1988.

Војводић, Михаило: Источно питање у спољној политици Црне Горе 1896. године, Гласник Цетињских музеја (Цетиње), 1960, бр. 2.

Војводић, Михаило: Пројекат споразума између Србије и Црне Горе из маја 1897, Историјски гласник (Београд), 1970, бр. 1-2.

Војводић, Михаило: Велике силе и балканска иницијатива Аустроугарске у августу 1912, Зборник Филозофског факултета у Београду, XI, 1968.

Војводић, Михаило: "Угодба" између Србије и Бугарске 1897. године, ЗФФ у Београду, XI-1, (1970).

Војводић, Михаило: Србија и грчко-турски рат 1897. године, Историјски часопис (Београд), 1971, VIII.

Војводић, Михаило: Извозна трговина Србије и сукоб с Аустро-Угарском 1895-1896. ЗФФ у Београду, 1974, XII.

Вокиновић, С: Библиографија часописа "Јужни преглед" (1927-1939), Вардарски зборник (Београд) 2003, 2, 305-453.

Вукосављевић, Сретен: Прва скупштина отоманских Срба, Правда (Београд), 1934, 30, бр. 10580.

Вучетић, Биљана: Прилог за биографију Антонија Тодоровића, (1880-1971), Историјски часопис (Београд), 2007, бр. 55, стр. 265-277.

Вучетић, Биљана: Српска револуционарна организација у Османском царству на почетку XX века, Историјски часопис (Београд), 2006, бр 53.

Вучетић, Биљана: Богдан Раденковић, магистарски рад у рукопису, Београд 2006, Библиотека одељења за историју Филозофског факултета у Београду.

Гопчевић, Спиридон: Стара Србија и Македонија, Београд 1890.

Грујић, Владимир: Просветне прилике у Горњем Пологу, Братство (Београд), књ. I.

Грујић, М. Радослав: Скопска митрополија – историјски преглед до обнављања српске патријаршије 1920, у Споменици православног храма Св. Богородица у Скопљу 1835-1935, Скопље 1935.

Дарданус: Српско питање, Недељни преглед (Београд), 1909, бр. 1(4. јануар 1909).

Доклестић, Љ : Српско-македонски односи у 19. веку, Скопље 1973.

Дедијер, Јефто: Нова Србија, Београд 1913.

Драшкић, Сретен: Европа и албанско питање (1830-1921), Српска књижевна задруга, Београд 2000.

Ђорђевић, Владан: Србија и Грчка 1891-1893. – за историју српске дипломатије при крају 19. века, Српска краљевска академија наука и уметности, Београд 1923.

Ђорђевић, Владан: Србија и Турска 1894-1897, Српска краљевска академија, 1-2, Београд 1928.

Ђорђевић, Димитрије: Милован Миловановић, Београд 1962.

Ђорђевић, Димитрије: Пашић и Миловановић у преговорима за балкански савез 1912. године, Историјски часопис (Београд), 1959, IX-X, стр. 467-486.

Ђорђевић, Димитрије: Портрети из новије српске историје, Београд 1997.

Ђорђевић, Димитрије: Аустро-српски сукоб око пројекта Новопазарске железнице, Историјски часопис (Београд), 1957, VII.

Ђорђевић, Димитрије: Србија и Хабсбуршка монархија – узроци сукоба. – Историјски гласник, (Београд), 1960, бр. 1.

Ђорђевић, Димитрије: Образовање и распад владе четворне коалиције у Србији 1909, Историјски часопис (Београд), 1961, XI.

Ђорђевић, Димитрије: Националне револуције балканских народа (1804-1914), Београд 1995.

Ђорђевић, Димитрије: Србија и Балкан на почетку XX века, Југословенски народи, стр. 207-230,

Ђорђевић, Тихомир: Македонија, Београд 1929.

Екмечић, Милорад: Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492-1992), Београд 2007.

Екмечић, Милорад: Ратни циљеви Србије

Живановић, Живан: Политичка историја Србије у другој половини 19. века, књ. I, II, Београд 1924.

Живановић, М. Ж. : Апис

Живковић, Христић, Зоран: Сећања Светозара Томића на Светосавске прославе у Старој Србији и Македонији крајем 19. и почетком 20. века, Братство (Београд), 2009, XIII.

Златановић, М: Четнички (комитски) покрет 1904-1912, Врање и Прешевска каза, Лесковачки зборник (Лесковац), XXXII.

Иванић Иван: Македонија и Македонци, Београд 1906.

Иванић Иван: Српске манастирске, сеоске и варошке школе у Турској од XV до XIX века, Годишњица Николе Чупића (Београд), 1913, XXXIII.

Илић В: Српска влада и почеци српског комитског покрета у Старој Србији и Македонији 1903-1905, у Србија и ослобођење српског народа у Турској 1804-1912, Зборник радова са научног скупа одржаног 2. и 3. децембра 1999. године, Београд 2003.

Историја српског народа, VI-1, VI-2, Београд 1994.

Историја Македонског народа, II, 1970.

Јагић, Ватрослав: Стојан Новаковић по преписци са мном године 1867. до 1891, Годишњица Николе Чупића (Београд), 1923, књ. XXX.

Јагодић, Милош: Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912), Београд 2009.

Јанковић, Д: Југословенство у Србији 1903-1912, АПП у Београду XVII (1969)

Јовановић, Алекса: Српске школе и четнички покрет у Јужној Србији под Турцима, Скопље 1927.

Јовановић, Владимир: Србија и Бугарска 1886-1896, Историјски институт, ЈП "Службени гласник", Београд 2003.

Јовановић, Ј: Царински савез Србије и Бугарске, СКГ (Београд), 1906, XVI,

Јовановић, М. Јован: Борба за народно уједињење 1903-1908, Београд 1918.

Јовановић, М. Јован: Јужна Србија од краја VIII до ослобођења, Београд 1914.

Јовановић, М. Јован: Владимир Карић као национални радник, у Владимир Карић – његов географски и национални рад, Београд 1929.

Јовановић, М. Јован: Нушић као конзул, Српски књижевни гласник, септембар-октобар 1937, Београд 1937.

Јовановић, М. Јован: Обнова српске митрополије у Скопљу 1891-1902, Братство (Београд), 1938, XXIX.

Јовановић, Слободан: Влада Александра Обреновића. књ. I-III, Београд 1934-36.

Капетановић, М. Стојан: Српски учитељи у Турској (1887-1912), Јужни преглед (Скопље), мај 1933.

Карић, Владимир: Србија и балкански савез, Београд 1893.

Ковачевић, М. Душко: Србија и Русија 1878-1889. Од Берлинског конгреса до абдикације краља Милана, Историјски институт, Београд 2003.

Костић, Н. Коста: Наши нови градови на Југу, Београд 1922.

Костић, Ц: Уговор о царинском савезу Србије и Бугарске 1905. године, Економист (Београд), 1953, бр. 2.

Крестић, Василије: редактор Зборника радова са научног скупа у САНУ у Београду 1995. године "Никола Пашић, живот и дело", Завод за уџбенике, Београд 1997.

Лилић, Борислава: Знаменита личност Србије, национални радник и народни посланик, Тодор Станковић, Институт за савремену историју, Београд

Лопичић, Ћ. Н: Дипломатија 1834-2005, Библиографија, Београд 2006.

Лопичић, Ћ. Н: Конзуларни односи Србије (1804-1918), Београд 2007.

Лончаревић, Ј: Оријенталне железнице, Дело (Београд), 1913, бр. 69.

Љушић, Радош: Програми и статуту српских политичких странака до 1918. Књижевне новине, Београд 1991. (са Василијем Крестићем)

Љушић, Радош: Књига о Начертанију. Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844), БИГЗ, Београд 1993.

Љушић, Радош: Србија 19. века. Изабрани радови 1-2, Београд, НИУ "Војска", 1994. одн. 1998, 417 одн. 435 стр.

Љушић, Радош: Извештај Слободана Јовановића о посети српским конзулатима у Турској из 1894. године, у "Србија 19. века. Изабрани радови 2", Београд 2008.

Маликовић, Драги: Конференција отоманских Срба 1912. године у Скопљу, Баштина (Приштина), 1996, св. 7.

Маликовић, Драги: Ванредни парламентарни избори у Турској 1912. и учешће српског становништва у њима, Југословенски историјски часопис (Београд), 1988, стр. 93-117.

Макензи, Дејвид: Милован Миловановић, српски дипломата и државник, Београд, 2007..

Макензи, Дејвид: Јован Ристић, европски државник, Београд 2005.

Мартиновић, С: Децембарски и Бечки програм реформи у Турској 1902/1903. године и став Русије према Албанцима, Обележје (Приштина), 1985, 3, 57-75.

Миловановић Милован: Срби и Бугари, Београд 1898.

Микић, Ђорђе: Однос Србије према учешћу отоманских Срба у турским парламентарним изборима (августа-септембра 1912), Обележја (Приштина), 1976, бр. 3.

Микић, Ђорђе: Друштвено-економске прилике у српско-албанским односима крајем 19. и почетком 20. века, Обележја, бр. 2, Приштина 1983.

Микић, Ђорђе: Аустро-Угарска и младотурци 1908-1912, Бања Лука 1983.

Микић, Ђорђе: Албанско питање и албанско српске везе у XIX веку (до 1912), Марксистичка мисао (Београд), 1985, 3, 137-156.

Микић, Ђорђе: Младотурци и народности европске Турске и њихово учешће у опозиционим партијама Царевине, Годишњак Архива Косова (Приштина), 1974, VI-VII.

Микић, Ђорђе: Страначко политичка кретања међу Србима у турској крајем 19. и почетком 20. века, Зборник Филозофског факултета у Приштини, Приштина 1976.

Миловановић, Милован: Срби и Бугари – расправа из 1898. године.

Митровић, Андреј: Продор на Балкан. Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908-1918, Београд 1981.

Митропан, Петар: Први новинари на југу, Политика (Београд), 17. јануара 1932.

Митропан, Петар: Књиге и читаоци у Јужној Србији у 19. веку, Политика (Београд), 21. јун 1940.

Недић, Боривоје: Прилози за историју штампе у Јужној Србији, Јужни преглед (Скопље), март 1930, ст. 141.

Новаковић, Стојан (Шар – Планинац): Балканска питања - мање историјско политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905, Задужбина И. М. Коларца, Београд 1906.

Новаковић, Стојан: Бугарско-српски рат и оновремене кризе 1885-1886, мемоарски листићи, Годишњица Николе Чупића (Београд), 1908, књ. XXVII.

Новаковић, Стојан: Најновија балканска криза и српско питање, Београд 1910.

Нушић, Ђ. Бранислав: Крај обала Охридског језера – белешке из 1892. године, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1894.

Ораовац, Т: Арбанашко питање и српско право, Београд 1913.

Орловић, Павле (Светислав Симић): Једно бугарско мишљење о Маћедонском питању, Српски књижевни гласник (Београд), 1901, I/3, стр. 206-215, I/4 стр. 274-287.

Орловић, Павле (Светислав Симић): Маћедонско питање и туркофилство, Српски књижевни гласник (Београд), 1902, VIII/6, стр. 459-467.

Орловић, Павле (Светислав Симић): Маћедонија и Маћедонско питање, Српски књижевни гласник (Београд), 1902., VI/8, стр. 1264-1269.

Орловић, Павле (Светислав Симић): Поглед на наш просветно политички рад у Старој Србији и Македонији до године 1901, Српски књижевни гласник (Београд), 1904, књ.4.

Павловић, Стеван: Историја Балкана, Београд 2001.

Пандевски, М: Политичке партии и организации во Македонија (1908-1912), Скопје 1965.

Петровић, Прота Милутун: Црква Светога Саве у Солуну и њени свештенослужитељи, Православна мисао, Београд 1980, стр. 125-135.

Пироћанац, Милан: Међународни положај Србије, у књизи Србија и балкански савез, Београд 1893.

Поповић Б. Љ.: Историја Министарства иностраних дела Србије, Београд 2005.

Поповић, Васиљ: Источно питање, Београд, 1928.

Поповић, Васиљ: Европа и српско питање у периоду ослобођења 1804- 1918, Београд, бг.

Поповић, Димитрије: Борба за народно уједињење 1908-1914. године, Београд.

Поповић, Димитрије: Балкански ратови 1912-1913, Српска књижевна задруга, Београд 1992.

Поповић, Ч: Рад организације "Уједињење или смрт" Узроци и начин постанка, Нова Европа (Београд), 1927, XV.

Поповић, Ч.: Рад организације ”Уједињење или смрт” – Гранични официри, Нова Европа (Београд), 1928, XVI.

Поповић, Ч.: Рад организације ”Уједињење или смрт” – Припреме за балкански рат 1913, Нова Европа (Београд), 1928, XVIII.

Протић, Стојан: О Македонији и Македонцима, Штампарија К.С. Таушановића, Београд 1928.

Пузовић, Предраг: Раскол у Српској православној цркви – македонско црквено питање, Вардарски зборник (Београд), 1999, бр. 1, стр. 155-173.

Раденић, Андрија: Спољна политика Србије у контраверзној историографији од Начертанија 1844. до 1918. године, Београд 2006.

Радовановић, Војислав: Географске основе Јужне Србије, у Споменици двадесетпетогодишњица ослобођења Јужне Србије 1912-1937, стр. 3-48, Скопље 1937.

Ражнатовић, Новак: Рад влада Црне Горе и Србије на постављењу српских митрополита у Призрену и Скопљу 1890-1902, Историјски записи (Титоград), 1965, св. 2.

Ражнатовић, Новак: Посјета књаза Николе Београду 1896. и краља Александра Обреновића Цетињу 1897. године, Историјски записи (Титоград), 1968, књ. 25. св. 3.

Рајић, Сузана: Влада Николе Христића 1888-1889, Београд 2003.

Рајић, Сузана: Владан Ђорђевић – биографија једног познатог Обреновићевца, Завод за уџбенике, Београд 2007.

Ракочевић, Новица: Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1908, Цетиње 1981.

Ратковић, Борислав, Ђуришић, Митар, Скоко, Саво: Србија и Црна Гора у балканским ратовима 1912-1913. Београд, 1972.

Ризај, Скендер: Модерна османска власт у врањској и прешевској кази (1888-1912), Врањски гласник (Врање), 1971, VII.

Ристић, Јован: Спољашњи одношаји новијега времена, I, II, III, Београд 1901.

Ристић, Михаило (Балкански): Српски народ у Скопској епархији и његове школе у 1896/97. години, књ.20, Београд 1898.

Ристић, Михаило (Балкански): Српски народ у Скопској епархији и његове школе у 1896/97. години, књ.21, Београд 1899.

Самарцић, Момир: Делатност Милутина Гарашанина на организовању српске пропаганде у Старој Србији и Македонији 1885. године – корени и план, Историјски часопис (Београд), бр 51, стр. 109-127.

Самарцић, Момир: Европа и обележавање граница Србије 1878-1879, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад 2006.

Симић, Света: Српске школе у скопљанској епархији, Дело (Београд), 1897, књ. XIII.

Симић - Никачевић, Миладин: Ширење наше писмености у Старој Србији и Македонији, Јужни преглед (Скопље), 1939, бр. 6-7.

Смиљанић, Царинска заједница балканских држава, Београд, 1940.

Спиридон, Гопчевић: Стара Србија и Македонија, књ.1-2, Београд, 1890.

Споменица педесетогодишњице Призренске богословске школе 1871-1921, Београд 1921.

Споменица двадесетпетогодишњице ђачке дружине "Српско коло", Скопље 1933.

Споменици православног храма Св. Богородица у Скопљу 1835-1935, Скопље 1935.

Споменица 40-годишњице државне мушке гимназије у Скопљу.

Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937, Скопље, 1937.

Споменица прославе педесетогодишњице четничког покрета у Јужној Србији, Београд 1938.

Споменица Друштва Светага Саве 1886-1936, Београд 1936.

Станковић, Ђорђе: Никола Пашић, прилози за биографију, Плато, Београд 2006.

Станковић, Тодор: Белешке о Старој Србији – Македонији, Ниш 1915.

Станојевић, А: О политичким реформама у Старој Србији и Македонији, Београд 1902.

Станојевић, Станоје: Љубомир Ковачевић, Братство(Београд), 1930. XXIV/39.

Стојанчевић, Владимир: Србија и ослободилачки покрети на Балканском полуострву у XIX веку.

Стојанчевић, Владимир: Аустро-угарско-српски сукоби у Косовском вилајету на почетку 20. века. Београд 1967.

Стојанчевић, Владимир: Срби и Арбанаси 1804-1912. Нови Сад 1994.

Столић, Ана: Ђорђе Симић, последњи српски дипломата XIX века, Историјски институт – фондација Михаило Жикић, Београд 2003.

Ташковски, Драган: Рађање Македонске нације, Завод за издавање уџбеника, Београд 1969.

Терзић, Славенко: Европа и „поредак мира“ на Балкану: Тријумф историјског реваншизма на Косову и Метохији, Косово и Метохија. Прошлост, садашњост, будућност. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Београду 16-18. марта 2006. године, Београд 2007, 73-83.

Терзић, Славенко: Конзулат краљевине Србије у Битољу (1889-1897), Историјски часопис (Београд), 2008, 57, 327-342.

Терзић, Славенко: Стара Србија и Албанци. Један поглед на историјску позадину збивања на Косову и Метохији, Свети кнез Лазар (Призрен), 1997, 5, 87-102.

Терзић, Славенко: Стара Србија – настанак имена и знања о њој до 1912. године, Историјски часопис (Београд), 1995-1996, бр. 43.

Терзић, Славенко: Српско питање између Русије и западних сила, Београд 1993.

Терзић, Славенко: Србија и Грчка (1856-1903). Борба за Балкан, Београд 1992.

Терзић, Славенко: Србија и Балканско питање крајем 19. века – повратак старим средиштима, Београд 1992.

Тодоровић, М: Солун и балканско питање, Београд 1913.

Тодоровић, М.: Оријенталне железнице, Економист (Београд), 1913, бр. 9.

Томић, Н. Јован: Аустро-Угарска и арбанашко питање, Београд 1913.

Томић, Светозар: Скопска Црна Гора, насеља српских земаља, књ. III, Београд 1905.

Томовић, Гордана: Српске цркве и манастири у СР Македонији, Историјски институт САНУ, Београд 1991.

Трбић, Војвода Василије: Мемоари, 2, Београд 1996.

Трифуноски, Ј: СЕЗ 60, Насеља и порекло становништва, 32, Београд 1950, 465-581.

Трифуноски, Ј: Кумановско-прешевска Црна Гора, СЕЗ 62, Насеља и порекло становништва, 33, Београд 1951.

Трифуноски, Ј: Скопски Дервен, СЕЗ 67, Насеља и порекло становништва, 34, Београд 1954, 297-462.

Трифуноски, Ј: Сеоска насеља Скопског поља, СЕЗ 69, Насеља и порекло становништва, 35, Београд 1955, 341-566.

Трифуноски, Ј: Горња села, СЕЗ 77, Насеља и порекло становништва, 38, Београд 1964..

Трифуноски, Ј: Полог, СЕЗ 90, Насеља и порекло становништва 42, Београд 1976.

Ћаја, Ј: Савез Србије и Бугарске, Београд 1904.

Ћоровић, Владимир: Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку. – Београд 1936.

Ћоровић, Владимир: Борба за независност Балкана, Београд 1937.

Ћоровић, Владимир: Преговори о балканским савезима, Годишњица Николе Чупића (Београд), 1937.

Чубриловић, Васа, Ћоровић, Владимир: Србија од 1858-1903. године, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1938.

Хаци-Васиљевић, Јован: Стара Србија и Македонија: са гледишта географског, историјског и политичког, Београд 1906.

Хаци-Васиљевић, Јован: Град Битољ, Београд 1911.

Хаци-Васиљевић, Јован: Муслимани наше крви у Јужној Србији, Братство (Београд), 1925, књ. XIX.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Друштво Светога Саве, Београд 1923.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Костур и његова околина, Београд 1927.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Четничка акција у Старој Србији и Македонији, Београд 1928.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Просветне и политичке прилике у јужним српским областима 19. века, Београд, 1928.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Тодор Станковић, Братство (Београд), 1926, XX.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Скопље и његова околина историјска, етнографска и културно-политичка излагања, Београд 1930.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Милош Милојевић-његов национални рад, Братство (Београд), 1931, XXV.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Скопски митрополит Пајсије 1868-1891, Београд 1935.

Хаџи-Васиљевић, Јован: По Тетовској области, Београд 1938.

Хаџи-Васиљевић, Јован: Патријаршисти и егзархисти у скопској епархији, Београд 1938.

Хвостов, М., Минц, И.И: Историја дипломатије, II, Дипломатија новог доба (1872-1919), Београд 1949.

Храбак, Богумил: Црна Гора и Србија на почетку нове ере у јужнословенској повести (1903-1904), Историјски часопис (Београд), 1972, XX.

Храбак, Богумил: Арбанашки устанци 1912. године, Врањски гласник (Врање), 1975, бр. 11, 173-375.

Храбак, Богумил: Османлијско царство младотурака и Србија 1908-1912. године. У: Сеоски дани сретена Вукосављевића (Пријепоље), 1976, бр. 3.

Храбак, Богумил: Призренска арбанашка лига 1878-1881, Београд 1998.

Цвијић, Јован: Проматрања о етнографији македонских Словена, Геца Кон, Београд 1906.

Цвијић, Јован: Македонско питање, Српски књижевни гласник, Нова штампарија Давидовић, Београд 1908.

Цвијић, Јован: Балкански рат и Србија, Београд 1912.

Цвијић, Јован: Излазак Србије на Јадранско море, Београд 1913.

Цвијић, Ј., Јовановић, Ј. М., Милојевић, Б. Ж., Милојевић, С. М: Владимир Карић, његов географски и национални рад, Београд 1929.

Цвијић, Јован: Балканско полуострво и јужнословенске земље, Београд 1966.

Цвијић, Јован: Основу за географију и геологију Македоније и Старе Србије, Београд 1996.

Цемовић, Р. Марко: Македонски проблем и Македонци, уредништво "Дела", Београд 1903.

Чубриловић, Васа, Ћоровић, Владимир: Србији од 1858. до 1903, Београд.

Чубриловић, Васа: Историја политичке мисли у Србији XIX века, Београд 1958.

Џамбазовски, Климент: Нови прилози историји културно-политичких односа македонског и српског народа, Југословенски историјски часопис (Београд), 1964, бр. 1, стр. 55-69.

Научно-наставном већу Филозофског факултета у Београду

Реферат

Мр Вукашин Дедовић пријавио је докторску тезу под насловом ***Рад Србије на заштити државних и националних интереса у Македонији од 1885. до 1913. године*** о којој комисија има част да поднесе следеће мишљење.

Политика Краљевине Србије према Македонији од 1885. до Балканских ратова у српској историографији није монографски обрађена, иако о појединим питањима из наведене проблематике постоји обимна научна литература. Тема је несумњиво значајна из разлога што је национална политика Краљевине Србије у наведеном периоду била фокусирана највећим делом управо на заштиту сопствених државних интереса у Старој Србији и Македонији и на заштиту интереса тамошњег српског народа. Чињеница да су у тај циљ током готово три деценије били уложени радна енергија више генерација многобројних српских националних радника свих профила, велика материјална средства из буџета Краљевине Србије и не мали број људских живота сама по себи указује на неопходност подробног истраживања наведене теме и њене целовите обраде.

Комисија је мишљења да предложени назив теме докторске дисертације треба изменити и да он треба да гласи ***Рад Србије на заштити српских државних и националних интереса у Македонији од 1885. до 1912. године***. Првом изменом се прецизно дефинише да је у дисертацији реч о српским државним и националним интересима. Другом изменом се хронолошки оквир теме скраћује на 1912. годину, односно на почетак Балканских ратова. Разлог томе је двострук: прво, национална политика Краљевине Србије према Македонији у оквиру Османскг царства и у мирнодопским условима од 1885.

до 1912. чини једну тематску целину, док период ослобођења и присаједињења Старе Србије и дела Македоније у Балканским ратовима 1912-1913. чини засебну целину; друго, имајући у виду обимност расположиве архивске грађе, кандидат не би био у могућности да у оквиру докторске дисертације обради и политику Србије у ослобођеним крајевима за време Балканских ратова.

Докторска теза мр Вукашина Дедовића биће структурирана тематски и хронолошки. У уводном поглављу ће бити дефинисано просторно значење појма Македонија у 19. и почетком 20. века, како у контексту савременог политичког и научног дискурса, тако и у погледу турске административне поделе. Кандидат ће приказати структуру тамошњег житељства са верског, социјалног и националног становишта и указаће на изукрштане интересе Великих сила и малих балканских држава у Македонији. На крају ове целине осврнуће се на ранију политику Србије према том простору.

У првом поглављу кандидат ће обрадити политику Србије према Македонији у периоду од 1885. до 1894. године. Указаће на дефинисање њених стратешких циљева 1885. и методе њиховог спровођења. У том смислу обрадиће склапање Привремене конзуларне конвенције између Србије и Турске 1886, оснивање конзулата Србије у Скопљу, Битољу и Солуну и њихов рад, делатност Србије на просветном и културном плану у Македонији, као и односе Србије са Турском, Бугарском и Грчком у контексту македонског питања. Иако је кандидат предложио да ово поглавље заврши 1896. годином, комисија је мишљења да га треба завршити 1894. годином када је отворена источна криза арменским питањем и када македонско питање почиње да добија нову, оружану, димензију кроз делатност бугарских комитских организација (Внатрешна македонска револуционарна организација и Врховен македонско-одрински комитет).

Кандидат је предложио да у другом поглављу обради српску националну политику према Македонији у периоду од 1896. до 1908, но имајући у виду претходно изнету сугестију, комисија је мишљења да у другој целини ваља обрадити период од 1894. до 1903. године. Кандидат ће овде указати на постигнуте успехе српске дипломатије (дозвола турских власти за отварање српских школа у Солунском и Битољском вилајету, проширење школске мреже, постављање Србина за митрополита у Скопљу, издавање листа Цариградски гласник и др.), стављајући их у контекст отвореног источног питања. Кандидат ће се посебно осврнути на деловање бугарских чета у Македонији, како против интереса Србије и тамошњих Срба, тако и у циљу продубљивања кризе ради стварања предуслова за прикључење читаве Македоније Бугарској. Кулминација такве бугарске политике био је Илиндански устанак 1903. године, о коме ће кандидат писати превасходно са аспекта српске националне политике, не губећи при томе из вида учешће Срба у самом устанку.

Треће поглавље дисертације односиће се на политику Србије према Македонији у периоду 1903-1908. Кандидат ће најпре објаснити циљеве и механизме спровођења реформи у Солунском, Битољском и Косовском вилајету под надзором Великих сила, будући да су оне представљале суштински нови стадијум у еволуцији македонског питања. Потом ће пажњу посветити утицајима реформи како на политику Србије према Македонији, тако и на положај српског народа у реформским вилајетима. Коначно, у ово време се ствара и почиње са деловањем Српска четничка организација, чији ће рад кандидат испитати.

У наредном поглављу кандидат ће обрадити српску политику у Македонији за време младотурског режима 1908-1912. У том смислу највише простора ће посветити настанку и раду Организације српског народа у

Отоманској царевини (српској политичкој странци), њеним везама са Београдом и утицајем на српски живаљ у Македонији. Поред тога, кандидат ће пратити и рад српских школа и културних установа, четничку активност и обрадиће постављање Србина на чело Велешко-дебарске епархије. Ово поглавље завршиће избијањем Балканског рата.

Иако у структури рада то није предложено, комисија је мишљења да у последњем поглављу кандидат треба да анализира финансирање делатности Србије на заштити српских државних и националних интереса у Македонији. То подразумева израчунавање трошкова издржавања конзулата, школа и осталих културних установа, повереника, Четничке организације и свега другог што је улазило у склоп средстава за спровођење српске политике у Македонији током читавог периода од 1885. до 1912. На тај начин ће кандидат обрадити у историографији најчешће занемарен аспект српске националне политике, који је заправо представљао главни предуслов њеног спровођења.

Докторска теза мр Вукашина Дедовића засниваће се превасходно на необјављеној и објављеној архивској грађи српске провинијенције. Истраживања ће обавити у свим релевантним архивима у земљи, од којих су најважнији Архив Србије (фондови Министарство иностраних дела-Политичко одељење и Просветно политичко одељење, Конзулат у Солуну, Конзулат у Скопљу, Конзулат у Битољу, Посланство у Цариграду, Строго поверљива архива и др.), Архив САНУ (историјска и етнографска збирка) и Архив Југославије (фонд Јована Јовановића Пижона). Кандидат ће користити библиотечке фондове Народне библиотеке Србије, Библиотеке Српске академије наука и уметности, Библиотеке Историјског института, Библиотеке Архива Србије, Библиотеке Одељења за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду и Универзитетске библиотеке Светозар Марковић у

Београду. Од објављене архивске грађе кандидат ће највише користити вишетомене едиције *Документа о спољној политици Краљевине Србије* и *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије* и релевантне збирке архивске грађе иностране провинијенције. Кандидат ће свакако користити и сву доступну, домаћу и инострану, научну литературу везану за његову тему.

Имајући у виду напред речено, слободни смо да предложимо Научно-наставном већу Филозофског факултета да мр Вукашину Дедовићу одобри израду докторске дисертације под називом ***Рад Србије на заштити српских државних и националних интереса у Македонији од 1885. до 1912. године.***

У Београду,
28. 4. 2010.

Чланови комисије:
др Славенко Терзић

доц. др Милош Јагодић

проф. др Радош Љушић